

Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка" включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Наказ Міністерства освіти і науки України від 29.12.2014 № 1528)

**Ефективна
ЕКОНОМІКА**

Дніпропетровський державний
аграрно-економічний університет

№ 7, 2015 [Назад](#) [Головна](#)

УДК 311.14:339.5(477)

*I. В. Єріна,
аспірант, Науково-дослідний інститут статистичних досліджень*

ЗБАЛАНСОВАНІСТЬ І КОНКУРЕНТНІСТЬ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ УКРАЇНИ ПОСЛУГАМИ: СТАТИСТИЧНИЙ АСПЕКТ

*Ivanna Yerina,
Post-graduate, S&RI of Statistical Research*

BALANCE & COMPETITIVENESS UKRAINE'S FOREIGN TRADE IN SERVICES: STATISTICAL ASPECT

Стаття містить результати аналізу збалансованості та конкурентності окремих сегментів зовнішньої торгівлі України послугами. Визначено галузі національної сфери послуг, які мають найбільший експортний потенціал і здатні в умовах транснаціоналізації світової економіки посилити конкурентні позиції країни у міжнародній торгівлі. Особлива увага приділена методологічним аспектам статистичного оцінювання та інформаційного забезпечення аналізу міжнародної конкурентності торгівлі послугами.

The article contains the results of study the balance and international competitiveness on individual segments Ukraine's foreign trade in services. Defined field of national service sectors that have the greatest export potential and capable in terms of transnationalization of the world economy to strengthen the country's competitive position in international trade. Particular attention is paid to methodological aspects of statistical evaluation and information support analysis of the international competitiveness of trade in services.

Ключові слова: *зовнішня торгівля послугами, торговельний баланс, міжнародна конкурентність послуг, коефіцієнт покриття, індекс конкурентності.*

Keywords: *foreign trade in services, balance of trade, international competitiveness in services, coverage ratio, competitiveness index.*

Актуальність. Міжнародна торгівля – основна форма інтеграції країн у світове господарство. В Україні за роки незалежності зовнішня торгівля швидко набирала обертів, змінювалася її географічна і товарна структура, посилювався вплив на темпи економічного зростання. Але незмінною залишалася проблема збереження рівноваги зовнішньоторговельних потоків товарів і послуг – експорту та імпорту.

Світовий досвід доводить, що для стабільного розвитку національної економіки необхідно забезпечити оптимальне співвідношення між обсягами експорту/імпорту, підтримувати її сегменти сфери послуг, які мають істотний вплив на процес формування конкурентоспроможної національної економіки. За даними міжнародної статистики у структурі платіжних балансів економічно розвинених країн частка послуг становить близько 20%, а сама сфера послуг стає найбільшим реципієнтом міжнародних інвестицій. Отже, для кожного учасника зовнішньоторговельних відносин важливо оцінювати рівень збалансованості торгівлі послугами як в цілому, так і на окремих сегментах ринку, і з позицій конкурентності останніх визначити пріоритетні напрями своєї участі в міжнародній торгівлі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тенденції розвитку міжнародної торгівлі послугами в умовах глобальної нестабільності, особливості формування та інструменти регулювання торговельних потоків активно досліджуються в рамках СОТ, МВФ, ЮНКТАД та ОЕСР. Цим проблемам присвячені наукові праці великої когорти зарубіжних учених, серед яких: Д. Джоббер, І. Дюмулен, Ф. Котлер, Д. Найяара, Б. Рендер, Дж. Фитцсимонс, К. Хаксвер та ін. Закономірності розвитку зовнішньої торгівлі України послугами в контексті глобальних тенденцій досліджували вітчизняні вчені, зокрема: Р. Заблоцька, Ю. Коваленко, А. Мазаракі, А. Мельник, Ю. Мельник, А. Оліфер, А. Рум'янець, В. Тіпанов, Т. Циганкова та ін. Окремі сегменти зовнішньої торгівлі послугами стали предметом дослідження В. Зайцевої (туристичні послуги), А. Литвин (ІТ-послуги), А. Маловічка (транспортні послуги), Л. Нечипорук (страхові послуги), В. Тронько (телекомуніційні послуги), І. Шовкун (високотехнологічні послуги), О. Рисованої (аутсорсингові послуги) та ін. Стосовно інформаційно-методичного забезпечення статистичного аналізу збалансованості та міжнародної конкурентності товарів і послуг слід відзначити науковий доробок І. Гончара, Г. Заячківської, І. Калачової, М. Леснікової, В. Михайлової, Б. Шлюсарчика та ін.

Міжнародна конкурентність як економічна категорія наразі чітко не визначена і постійно еволюціонує під тиском реальних економічних процесів. Найбільш розгорнуто, на наш погляд, її досліджує Б. Шлюсарчик [6]. На відміну від конкурентоспроможності (потенційної можливості економічного суб'єкта досягти певного успіху) і конкурентної позиції (реалізованого потенціалу), він трактує конкурентність як здатність економічного суб'єкта еластично пристосовуватися до мінливих внутрішніх і зовнішніх умов та його схильність до посилення власних конкурентних позицій. Конкурентність пов'язують з поняттям релятивності (відносності), а тому статистичним її вимірником логічно виступає не абсолютна, а відносна величина.

Метою статті є статистичне оцінювання збалансованості зовнішньої торгівлі України послугами на окремих сегментах міжнародної торгівлі з позицій їхньої конкурентності та визначення пріоритетних напрямів посилення участі країни в міжнародній торгівлі. Методологічною основою для національних і міждержавних систем статистичного обліку послуг та відповідних міжнародних порівнянь слугує класифікація послуг, функціональне завдання якої полягає в упорядкуванні та систематизації інформації щодо різних видів послуг. Класифікація послуг гармонізована з міжнародними статистичними системами і стандартами, які відображають місце і роль торгівлі послугами у розвитку національних економік і забезпечують порівнянність показників на міжнародному рівні.

Інформаційна база дослідження – офіційні дані Держстату України стосовно зовнішньої торгівлі послугами за 2008-2014 рр. [2, 3]. Вибір зазначеного періоду зумовлений тим, що в Україні, починаючи з 2013 року, запроваджена нова Класифікація зовнішньоекономічних послуг (далі – КЗЕП), яка адаптована до Розширеної класифікації послуг шостою видання Керівництва зі складання платіжного балансу та міжнародної інвестиційної позиції (РІБ-6) [4, 5].

КЗЕП містить стандартні сектори послуг, за якими проводяться державні статистичні спостереження експортно-імпортних операцій з послугами. Інформація про масштаби і структуру зовнішньої торгівлі послугами необхідна для складання зовнішньоторговельного та платіжного балансу країни, а також для оцінки розвитку економічних взаємовідносин з іншими країнами світу. З метою співставлення статистичних даних, систематизованих за різними класифікаціями, Держстат України здійснив перерахунок даних за 2008-2012 р. згідно з перехідними ключами між КЗЕП і попереднім варіантом класифікації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для України дотримання збалансованості експортно-імпортних потоків особливо важливо через надзвичайно високий рівень відкритості економіки. У 2013 р. співвідношення зовнішньоторговельного обороту (експорт + імпорт) і валового внутрішнього продукту становив 88,5% (для порівняння: у США і Японії він коливається в діапазоні 24-25%, у Китаї – близько 50%, у Німеччині та Росії – 40-42%).

Основними статистичними індикаторами збалансованості зовнішньої торгівлі є сальдо торговельного балансу ($C = X - M$) та співвідношення експорту X й імпорту M – коефіцієнт покриття ($P = X : M$). Саме характер динаміки коефіцієнтів покриття P_j в літературі розглядають як здатність економічного суб'єкта пристосовуватися до мінливого конкурентного середовища та його схильність до посилення власних конкурентних позицій [1, 6], а відносну величину динаміки коефіцієнтів покриття j -го виду послуг називають індексом конкурентності:

$$C_j = P_t : P_0$$

де C_j – індекс конкурентності, визначають відносно певної бази;

P_t, P_0 – коефіцієнт покриття в t -ому і базисному періодах відповідно.

Якщо протягом тривалого часу індекс конкурентності для певного виду послуги C_j перевищує одиницю (чи 100%), можна зробити висновок, що країна на зовнішньому ринку цього виду послуг має порівняльну перевагу над партнером або над іншим потоком. На рис. 1 схематично представлено взаємозв'язок індексу конкурентності зі статистичними показниками масштабу та збалансованості зовнішньої торгівлі.

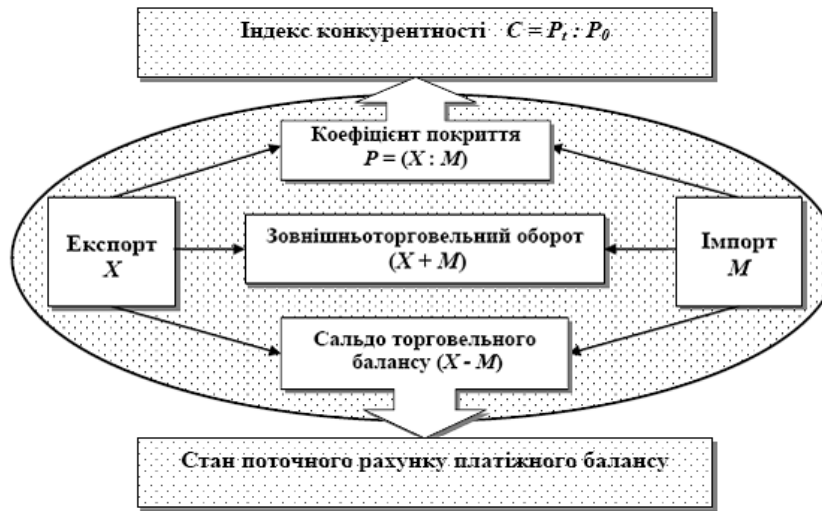

Рис. 1. Взаємозв'язок показників збалансованості та конкурентності зовнішньої торгівлі
Джерело: складено автором

Торгівельний баланс товарів і послуг $(X - M)$ є складовою рахунку поточних операцій платіжного балансу CA :

$$CA = (X - M) + DL = \Delta 1 + \Delta 2 + DL,$$

де CA – сальдо платіжного балансу;

$\Delta 1$ і $\Delta 2$ – торговельний баланс товарів і послуг відповідно;

D – баланс некомерційних платежів (об'єднує чисті доходи від інвестицій і чисті поточні трансферти);

L – номінальний обмінний курс валют.

Від того, активний чи пасивний баланс поточних платежів, залежать обсяги і структура зовнішніх запозичень та стан міжнародних (золотовалютних) резервів. З іншого боку, торговельний баланс, будучи одним з компонентів валового внутрішнього продукту, функціонально пов'язаний з внутрішнім споживанням та інвестуванням. Отже, незбалансованість зовнішньоторговельних потоків товарів і послуг, порушуючи рівновагу платіжного балансу, чинить вплив на усю систему економічних відносин. Відношення сальдо поточних платежів до ВВП – основний індикатор міжнародної фінансової позиції країни і один з критеріїв оцінювання державного ризику.

У 2013 р. дефіцит поточного рахунку платіжного балансу України сягнув 8,6%. Основним детермінантом дефіциту поточного рахунку платіжного балансу був дисбаланс зовнішньої торгівлі товарами, торгівля послугами традиційно є прибутковою складовою поточного рахунку платіжного балансу. Активне сальдо торгівлі послугами відображає посилення ролі сектору послуг у національній економіці та збільшення його впливу на стан платіжного балансу країни. У кризовий і посткризовий (2010-2012 рр.) періоди профіцит торговельного балансу послуг забезпечували випереджуючі темпи зростання експорту порівняно з імпортом. У 2013 р. співвідношення темпів зростання експорту/імпорту змінилося: надходження від експорту послуг перевищили рівень 2012 р. на 9,1%, імпорт послуг за цей рік збільшився на 12,9%. Незважаючи на випереджальний темп зростання імпорту (коефіцієнт випередження становив 1,035), торговельний баланс послуг у 2013 р. був зведений з позитивним сальдо в розмірі 7,2 млрд дол., експорт переважає імпорт в 1,95 рази.

Профіцит торговельного балансу послуг стабільно забезпечують транспортні послуги, передусім трубопровідний транспорт. Тенденції розвитку зовнішньої торгівлі інших видів послуг в посткризовий період, починаючи з 2010 р., змінилися: торговельний баланс послуг, пов'язаних з подорожами, змінює знак плюс на мінус, а баланс інших комерційних послуг, навпаки, демонструє випереджальні темпи зростання експорту порівняно з імпортом (рис. 2).

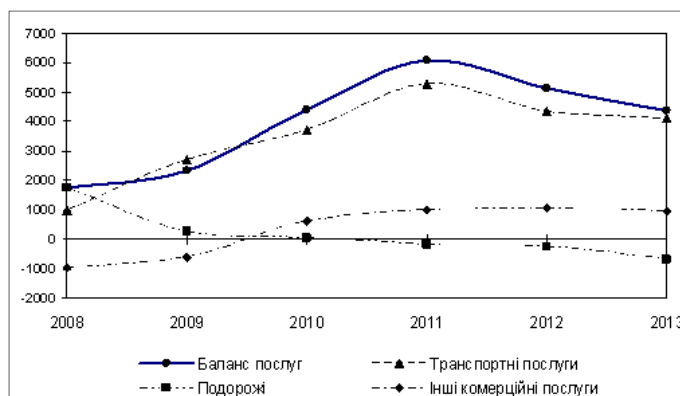

Рис. 2. Динаміка торговельних балансів окремих сегментів зовнішньої торгівлі послугами
Джерело: складено автором за даними [2]

Крім транспортних послуг, активні торговельні баланси мали: послуги з переробки матеріальних ресурсів, послуги в сфері телекомунікацій, комп'ютерні та інформаційні послуги, послуги з ремонту і технічному обслуговуванню, ділові послуги. Експортний потенціал будівельних послуг та послуг, пов'язаних з подорожами, не реалізований. Проте найбільш відчутним був дисбаланс торгівлі фінансовими і страховими послугами, превалювання імпорту над експортом сягнуло 734,3 млн дол. США, переважно за рахунок офшорних фінансових центрів. Такого ж масштабу набув дефіцит торгівлі продуктами інтелектуальної власності (-756,5 млн дол.).

У 2014 р. російська військова інтервенція в Криму та на сході України (разом із всеохоплюючою економічною агресією) негативно вплинули на економічну ситуацію в країні. Зруйновані багаторічні економічні зв'язки і міжрегіональні стосунки, транспортні і логістичні маршрути перевезень, погіршилися кредитні та інвестиційні рейтинги держави і приватних компаній. Все це відбилося на ефективності зовнішньоекономічної діяльності.

Порівняно із 2013 р. (без урахування окупованої території АР Крим і м. Севастополя) спостерігалися від'ємні показники як за товарними потоками послуг, так і за географічним виміром. Експорт послуг скоротився на 20,8%, (в країні СНД на 31,1%, в країні ЄС – на 7,3%). Водночас на 24,6% скоротився імпорт послуг (з країн СНД на 18,9%, з країн ЄС – на 31,1%). При цьому зменшення експортно-імпорتنних потоків відбулося практично по всіх категоріях послуг, крім послуг у сфері телекомунікацій, комп'ютерних та інформаційних послуг.

Через втрату портових потужностей у Криму, руйнування інфраструктури на сході країни та зменшення транзиту газу на 24,7% зменшився експорт транспортних послуг, на 37,5% – експорт послуг, пов'язаних з подорожами. Через зниження економічної активності в країні зменшився експорт послуг з переробки матеріальних ресурсів на 23,7%; послуг, пов'язаних з фінансовою діяльністю – на 34,4%; послуг зі страхування – у два рази; ділових послуг – на 19,7%.

Попри значні втрати, у 2014 р. було зафіксовано позитивне сальдо експортно-імпорتنних операцій в розмірі 5,6 млрд дол., що на 1,1 млрд дол. менше рівня 2013 р. Основними торговельними партнерами України стали країни ЄС-28, частка їх в експорті послуг зросла на 5,5 процентних пункти і сягнула 34,5% від загального обсягу експорту, частка імпорту становила 51,9%. Практично з усіма торговельними партнерами ЄС-28 Україна мала позитивне сальдо торговельного балансу послуг. Винятком були країни, в структурі імпорту яких значну частку складала послуги, пов'язані з фінансовою діяльністю, – це Велика Британія і Кіпр.

Відносні переваги України у міжнародній торгівлі послугами можна простежити за даними табл. 1. Характер динаміки індексів конкурентності дає підстави зробити такі висновки.

Таблиця 1.
Індекси конкурентності зовнішньої торгівлі України за видами послуг

Вид послуг згідно з КЗЕТ	Індекси конкурентності (2008=1,0)					
	2009	2010	2011	2012	2013	2014*
Транспортні послуги	1,365	1,452	1,240	1,079	1,057	0,976
Послуги, пов'язані з подорожами	0,914	0,949	0,850	0,838	0,669	0,294
Послуги, пов'язані з фінансовою діяльністю	0,849	1,322	0,985	0,786	1,039	0,843
Послуги зі страхування	0,571	0,605	0,898	0,699	0,508	0,515
Роялті та ліцензійні платежі	0,406	0,688	0,812	0,971	0,826	0,870
Послуги в сфері телекомунікацій	0,882	1,170	1,074	0,984	0,484	0,789
Комп'ютерні послуги	1,264	1,195	1,420	2,169	2,181	3,237
Інформаційні послуги	3,325	7,396	6,438	3,754	5,964	6,893
Послуги з будівництва	0,634	1,073	1,098	0,691	0,724	1,276
Послуги з ремонту та технічному обслуговуванню	0,838	0,811	1,264	1,104	0,259	0,237
Ділові послуги загалом	0,975	1,030	1,090	1,179	1,023	1,186
Послуги дослідження та розробки (R&D)	1,930	2,711	3,222	3,478	3,900	4,927
Наукові і технічні послуги	1,652	1,460	1,196	1,598	1,660	2,269
Професійні та консалтингові послуги	0,718	0,835	1,051	1,180	0,913	1,373

Джерело : розраховано автором за даними [2; 3]

*без урахування окупованої території АР Крим і м. Севастополя

• Посилення позицій України у міжнародній торгівлі послугами пов'язано, перш за все, з експортом високотехнологічних послуг, про що свідчать стабільно високі рівні збалансованості експортно-імпорتنних потоків і конкурентності комп'ютерних та інформаційних послуг, послуг досліджень та розробок (R&D), наукових і технічних послуг.

• Попри високий рівень збалансованості зовнішньої торгівлі транспортними послугами (у 2013 р. $P = 4,84$), Україна втрачає свої позиції на ринку міжнародних перевезень: індекс конкурентності транспортних послуг зменшився з 1,365 у 2010 р. до 0,976 у 2014 р. Знижується конкурентність послуг у сфері телекомунікацій, послуг з ремонту і технічному обслуговуванню. Не витримують міжнародної конкуренції послуги, пов'язані з подорожами.

• Дисбаланс торгівлі послугами по категорії «Роялті та ліцензійні платежі» зумовлений низьким рівнем інноваційної діяльності підприємств України (переважно через нестачу коштів) та недосконалою системою захисту прав інтелектуальної власності. Коефіцієнт покриття коливався від 0,134 у 2008 р. до 0,114 у 2013 р.

• Основним детермінантом незбалансованості і вкрай низької конкурентності послуг, пов'язаних з фінансовою діяльністю і страхуванням, є слабкість фінансово-банківських інституцій України. У 2013 р. коефіцієнт покриття по категорії послуг, пов'язаних з фінансовою діяльністю, становив 0,345, послуг зі страхування – 0,523.

Висновки. Задля підвищення конкурентності вітчизняної сфери послуг на світових ринках та зацікавленості зарубіжних партнерів у співробітництві необхідно:

– змінювати структуру експорту в напрямку наукомістких видів послуг, що вимагає підвищення рівня фінансування НДДКР, створення механізму ефективного капіталізації інтелектуального потенціалу та формування інститутів інноваційної економіки;

– надавати пріоритет розвитку тим сегментам ринку послуг, які мають істотний вплив на процес формування конкурентоспроможної національної економіки: IT-індустрія, послуги аутсорсингу, послуги із наукових досліджень та розробок.

Реалізація стратегії переходу сфери послуг на інноваційно-інвестиційну модель розвитку [7] дозволить активізувати всі види економічної діяльності, стимулювати розвиток IT-освіти, залучати hi-tech інвестиції в українську економіку. Конкурентоспроможна сфера послуг стане однією зі складових економічної безпеки країни і значною мірою посилить позиції виробників послуг на внутрішньому й зовнішньому ринках. Одне з нагальних завдань – створення інституційного середовища, сприятливого для розвитку національних сервісних компаній, їх взаємодії з зарубіжними транснаціональними корпораціями та самостійного виходу на міжнародний ринок послуг шляхом комерційної присутності.

Зростання конкурентоспроможності національної економіки і зміцнення зовнішньоекономічної позиції України мають неперечно важливе значення в контексті її Європейського вибору.

Література.

1. Гончар І.А. Характер формування зовнішньої торгівлі України: статистична оцінка / І.А. Гончар, В.О. Бабірад-Лазунін // Статистика України. – 2013.– №2. – С. 16-20.

2. Зовнішня торгівля України. Статистичний збірник. – Київ. – 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zb.ztu.gov.ua

3. Експрес-випуск: Зовнішня торгівля України послугами за 2014 рік. 16.02.2015. №68/0/08/Звн-15. [Електронний ресурс].– Режим доступу : 30w-3T.psluhami-1a

4. Класифікація зовнішньоекономічних послуг (КЗЕП) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : consultant.parus.ua/

5. The Manual on Statistics of International Trade in Services, 2010, <http://unstats.un.org/unsd/tradeserv/TESITS/msits2010.htm/>

6. Шлюсарчик Б. Міжнародна конкурентна позиція країни: досвід Польщі: [моногр.] / Б. Шлюсарчик. – Д. : ДУЕП, 2004. – С. 324 с.

7. Шовкун І.А. Високотехнологічні послуги у зовнішній торгівлі: світовий досвід та українські реалії / І.А. Шовкун // Економіка України. – 2013.– №9. – С. 47-72.

References.

1. Gonchar I.A and V.A. Babirad-Lazunin (2013), "Character formation of Ukraine's foreign trade, statistical evaluation", *Statistica Ukraine*, vol.2, pp. 16-20.

2. State Statistics Service of Ukraine (2013), "Zovnishnia torgivlya Ukrainy. Strarystychnyi zbirnyk" [Ukraine's foreign trade. Statistical Yearbook], Derzhstat, Kyiv, Ukraine, available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

3. State Statistics Service of Ukraine (2014), "Zovnishnia torgivlya Ukrainy posluhami za 2014 rik. Ekspres-vipusk" [Ukraine's foreign trade in services in 2014, Express issue], Derzhstat, Kyiv, Ukraine, available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

4. State Statistics Service of Ukraine (2013), "Klasyfikatsiya zovnishnoy torgivly posluhamy (KZEP)" [Classification of foreign trade in services (CFTS)], available at: consultant.parus.ua/

5. The Manual on Statistics of International Trade in Services, 2010, <http://unstats.un.org/unsd/tradeserv/TESITS/msits2010.htm/>

6. Shlusarchik B. (2004), *Mizhnarodna konkurentna pozishiya kraïni : dosvid Polshchi*: [The international competitive position of the country: the experience of Poland], DUEP, Dnipropetrovsk, Ukraine.

7. Shovkun, I.A. (2013), "High-tech services in foreign trade: world experience and Ukrainian realities", *Ekonomika Ukrainy*, vol. 9. pp. 47-72.

Стаття надійшла до редакції 20.07.2015 р.